

KİTAPLAR ARASINDA

'*Ahbār ās-Şīn Wa'l-Hind. Relation de la Chine et de l'Inde, rédigée en 851 (237 h.)*. Texte établi, traduit et commenté par Jean Sauvaget, Paris 1948. XLV + 27 + 79 s.

Fransa'da, çoktanberi izahları ve şerhleriyle beraber neşrettiği Yunan ve Lâtin klâsikleri ile, yalnız ihtisas sahipleri değil, bütün münevver zümreleri arasında tanınmış olan «Association Guillaume Budé», serilerine bir de «Collection Arabe» ilâve etmiştir. Bu seriden şimdiye kadar, her biri ilmî çalışmaların şaheseri sayılabilecek iki eser çıkmıştır. G. de Mombynes'in neşrettiği İbn Kütaybe'nin *Kitâb aş-şîr va'l-şu'ara'* 'sının mukaddimesi, ve J. Sauvaget tarafından neşredilmiş bulunan *Ahbâr al-Şīn va'l-Hind*. III/IX. yüzyılda Çin ve Hindistan ile deniz yoluyla ticaret yapan müslüman ve arap tüccarların şahsî müşahedelerini, ekseriya onların ağzından, anlatan bu eser, Çin'e kadar deniz yolları, çinlilerin örf ve âdetleri, Hindistanın siyasî taksimatı, hindlilerin örf ve âdetleri ve bu memleketlerin ticareti hakkında mâlûmat vermektedir.

Neşir esas itibarile üç kısımdır: I. Giriş, II. Karşılıklı fransızca tercümesi ile beraber arapça metin; III. Notlar, yani metnin ortaya çıkardığı meseleler hakkında şerhler ve izahlar. Bunlara indeksler ve bibliyografya ilâve edilmiş olduğunu söylemeğe hacet yoktur. Girişin ilk kısmı (s. XV-XXI) *Ahbâr* ve müellifi hakkında bilgi vermektedir. *Ahbâr*'ın 1673'te Halep'te satın alınmış ve şimdi Bibliotyèque Nationale'de 2281 numaralı mecmuada bulunan 596/1199'dan az evvel istinsah edilmiş bir tek yazması vardır. Bu yazmanın baş tarafları noksan olduğu gibi, arada da, ne kadar olduğu kestirilemeyen, bir boşluk vardır. Buna rağmen ihtiva ettiği bilgilerin ehemmiyeti hemen nazarı dikkatı celbetmiş, ilk önce 1718'de E. Renaudot tarafından fransızcaya tercüme edilmiştir. Bundan bir asır kadar sonra, 1811'de, Langlès metni bastırmıştır; fakat metnin bu yegâne neşri ancak 1845'te Renaud'un ona ilâve ettiği notlarla birlikte meydana çıkabilmiştir. Nihayet 1922'de G. Ferrand, yeni bir tercümesini neşretmişti. Bütün bunlara rağmen gerek metinde, gerekse tercüme ve izahlarda halledilmesi icap eden pek çok mesele-

ler kalmakta idi. İşte J. Sauvaget, bu neşirde bu meseleleri derin ve son derecede geniş ihatası ile yeniden ele almıştır.

İlk önce kitabın adı ve müellifi hakkında güçlüklerle tesadüf ediliyor. İtiraf etmek lâzımdır ki, arapçaya kâfi derecede vakıf olmamaktan ileri gelen güçlük, J. S. tarafından haklı olarak bertaraf ediliyor ve eserin adının *Aḥbār al-Şin va'l-Hind* olduğu gösteriliyor. Müellif meselesinin halli biraz daha güçtür. Yazma baştan noksan olduğu için, orada her hangi bir kayıt olup olmadığı hakkında bir şey söylenemez. Bir yerde, hikâyenin râvisi olarak, «Sulaymān al-Tācir» adlı biri zikredilir. Buna bakarak kitabın bu tacir tarafından yazılmış olduğu düşünülebilir, nitekim öyle yapılmıştır. Fakat eski menbalar da eserin adı geçtiği halde, yazarın adının olmaması ve daha başka deliller müellifin Sulaymān al-Tācir olmadığını gösteriyor. J. S., bu eserle takriben muasir olup «*aḥbār*» ile başlayan adlar taşıyan bir kaç eser toplamış, ekserisinin müelliflerinin meçhûl olmasına bakarak, bu eserin de «anonyme» olduğu neticesine varmıştır.

Giriş'in ikinci kısmında (s. XXI-XXXI), eserin Arap edebiyatındaki yerinden bahsediliyor. *Aḥbār* dil itibarı ile, edebî ve güzel bir arapça ile yazılmış değilse de, canlı ve hareketlidir. J. S. ye göre, içindeki farsça veya arapçalaşmış farsça kelimelere bakılarak, Basra körfezi civarında ve çok muhtemel olarak Sıraf şehrinde yazılmış olduğu iddia edilebilir ki, bu çok kuvvetli bir ihtimaldir. Dildeki bu kusurlarına rağmen, *Aḥbār İbn Hurdābih' İbn al-Fakih, İbn Ruste, al-Mas'ūdî* (bu müellif bazı nakillerini kendisine mal etmektedir), İbrāhîm b. Vaşîf-şāh, al-Bêrûnî, al-Marvazî ve al-İdrisî gibi bütün büyük Arap coğrafyacılarına menba olmuştur. Eserin mahiyetine gelince, bu evvelden tesbit edilmiş bir plâna tâbi olmadan sırf teccüsüsü tatmin etmek, eğlence ve vakit geçirme gayesi ile yazılmış eserlerdendir. Giriş'in 3. ve son kısmı (s. XXX - XLI), eserin tarihi değerine, Uzak-Şark ticaretine ve Arap coğrafyacılarının tenkidine tahsis edilmiştir. *Aḥbār* mallarını satmak, müsait havalalar beklemek ve başka bir çok sebeplerle gittikleri yerlerde uzun müddet kalmak mecburiyetinde olan tüccarların müşahede ve nakillerine dayandığı için çok ehemmiyetlidir ve doğru bilgi vermektedir. Hatta J. S. 'ye göre, bu küçük esere, verdiği bilgilerin zenginliği, dikkatliliği, doğruluk ve tenevvüü bakımından, benzerleri arasında birinci derecede bir mevki vermek lâzımdır.

Deniz yolu ile Uzak-şark ticaretinin başlangıç ve inkişafına ayrılmış olan sahifelerde, J. S., mutahassis olmadığını söylemesine rağmen, belki en isabetli ve tamamile ikna edici neticelere varmak-

tadır. Şimdiye kadar hâkim olan kanaata göre, Araplar ancak Sırf-tan hareket eden İran (Farsî) tacirler vasıtası ile çinlileri tanımışlar ve onların açmış oldukları yolda yürümüşlerdir. Halbuki J. S., temelinden yeniden gözden geçirilmesi icap eden bu meseleyi, tabii bilhassa Arap kaynaklarına dayanarak, tetkik ediyor; Hind ve Çin ticaretinin VIII. asrın ikinci yarısında başladığını ve bunda yalnız müslüman İranlıların değil, Arapların ve bizzat Çinlilerin faal rol oynadıkları neticesine varıyor.

Arap coğrafyacıları hakkında serd edilen tenkidler mâlûmdur. Onlar bilhassa kendilerinden çok evvelki müelliflerden yaptıkları iktibaslardaki hadiseleri kendi zamanlarında imiş gibi gösteriyorlar. Meselâ İbrâhîm b. Vaşîf-şâh, XI. asır başlarına doğru şöyle diyor: «Bu gün oraya Uman'dan hareket edilerek gidilir». Bu cümle aynen *Ahbâr*'dan iktibas edilmiş olduğu için, oradaki bugün sözü, tabii hiç olmazsa bir buçuk asır evvel demektir. Bu gibi hallerin insanları ne gibi hatalara düşüreceği meydandadır. Bundan dolayı menbalarını ve tarih içindeki yerlerini iyice tesbit etmeden Arap coğrafyacılarından istifade etmek çok tehlikelidir. *Ahbâr* ise bu bakımdan tamamen kusursuzdur ve itimatla istifade edilebilecek bir eserdir.

Yukarıki satırlarda en umumî hatları ile neticelerine işaret edebildiğimiz bu giriş kısmı, görülüyor ki, yalnız mevzuun icaplarını açık ve mantıkî bir sistem içinde yerine getirmekle kalmıyor, aynı zamanda Uzak-Şark ticareti için çok yeni görüşler getirmektedir. Her itibarla kusursuz sayılabilecek olan bu mukaddimeyi *Ahbâr*'ın metni ile tercemesi takip etmektedir.

Metin, yukarıda bahsedilen bir tek yazmaya istinat ettiği için, neşrinin ne kadar güç olduğunu takdir etmek lâzımdır. J. S., bunun için takip edilmesi en güç olan usulü seçmiş, büyük bir sabır ve itina ile, eserden yapılmış olan iktibasları tesbit etmiş, metni onlarla mukabele ederek tashih etmiştir. Arapça metinde gayet az tabii hatalarına tesadüf edilmektedir. Ayrıca bir hata - sevap cetveli yapılmamış olduğundan, bunlardan gözümüze çarpanları, gerek metin, gerekse tercümede naşirle aynı fikirde olmadığımız yerlerle beraber, buraya kaydedelim:

s. 3, str. 6: العنبر هو كند , doğrusu هو كند ; str. 9: العنبر , doğrusu العنبر
 ويايوا اهلها العنبر ; s. 5, str. 2-4: العنبر
 والنارجيل بالحديد وما يحتاجون من كسوة لانه لا حر عند هم ولا برد
 Yazmada يحتاجون den sonra اليه vardır, ve zannımıza göre

doğru şekil de budur. Gramer bakımından muzariin menfisi لا ile yapıldığı gibi, يحتاجون fiili de الى prépositionu ile kullanılır. J. S. anlayışına göre cümlelerin arapçası ولا يحتاجون الى كسوة olmak icap ederdi. Yazma rivayeti kabul edilirse o zaman ما mevsule ve بايعوا fiilinin mef'ulüdür; من ise beyanîyedir. Doğru tercümesi s. 39'da gösterilen ve mukni sebepler olmadığı halde kabul edilmeyen tercemedir ve esasen al-Mas'udî de böyle anlamıştı; s. 5, str. 13: اصبحوا doğrusu اصبحوا ; s. 8, str. 4: دينار , doğrusu دينار , çünkü عشرين mevsufudur; s. 12, str. 3: ya'uddu doğrusu zannedersem ya'addu olmalıdır, çünkü daha evvel ya'udduna meçhul yerine kullanılmıştır. Aynı satırdaki نفسه kelimesi mâlûm okunuşu takviye ederse de, cümlelerin devamı meçhul okuyuşun daha uygun olduğunu göstermektedir. Tabii bu takdirde tercüme de ona göre düzeltilmelidir; s. 17, str. 7: أقام المدينة Mainteneur de la ville diye terceme edilen bu iki kelimenin birincisinin ne olması lâzım geldiğini bilmiyorum. Acaba أمام veya قائد midir? s. 17, str. 8; s. 19, str. 3, 6: الحصى doğrusu الحصى ; s. 22, str. 1: نَحْم , doğrusu نَحْم ; s. 23, str. 7: وليس ilâh. Bu cümledeki fiiller fransızcaya hâl sigası ile tercüme edilmiştir. Halbuki ليس fiili كان nin menfisi yerinde kullanılmış olduğundan hikâyei hal ile tercüme edilmeli idi. Yoksa hemen onu takip eden cümleler ve § 25'te verilen izahat ile tezat teşkil ederdi; s. 24, § 61 وليس الصين ولا الهند باصحاب فرش ويتزوج الرجل من الصين والهند ماشاء ve tercümesi. Bu iki cümle J.S. tarafından iyi anlaşılmamış ve Quatremère'in anlayışına göre terceme edilmiştir (bk. s. 65, bu paragrafın notu). Bütün güçlük فراش kelimesinin cemi olan furuş'un manasının anlaşılmasından ileri gelmiştir. Lûgatlara göre, bu kelime yatak, döşek manasına geldiği gibi, zevce mânasına da gelir ve Kur'an'da bir defa bu mânada geçer (Sûrat al-Vâkı'a, 34). Fakat bu zevce şeriata uygun bir nikâh muamelesi ile alınmış bir zevce olmayıp, türkçedeki müstefreşe (concupine) demektir (şunu söylemek lâzımdır ki bu mâna lûgatlarda açıkça gösterilmiş değildir). Bu takdirde mana çok vazihdir: Les Chinois et les Hindous n'ont pas des concubines; un Chinois ou un Hindou épouse etc...; s. 25, str. 11: يزعمون doğrusu يزعمون.

Sözlerimizi tamamlarken, Association G. Budé'nin bu serisine,

ileride, hiç neşredilmemiş Arap klasiklerini de alarak, Arap edebiyatının daha iyi tanınmasına ve ilmin terakkisine çok büyük hizmette bulunacağını söylememiz lâzımdır. J. S. nin eseri, bu hususta beslenebilecek bütün ümitleri geride bırakan bir müjdecî sayılabilir.

A. Ateş

Ettore Rossi, **Elenco dei manoscritti persiani della Biblioteca Vaticana**, Citta del Vaticano 1948 (Studi e testi, 136). 200 s.

Vatican kütüphanesinde bulunan farsça el yazması eserlerin bu kataloğu, hepsi 189 tane olan yazmanın tavsifini ihtiva etmektedir. İstanbul'da bulunanlar gibi binlerce yazma görmeğe alışmış olan kimseler için bu rakam hakikaten çok azdır. Tavsif edilen nüshalara gelince, hristiyanlığa ait olanlar müstesna, hemen hepsinin umumî kütüphanelerimizde daha eski tarihli ve daha güzel nüshalarına tesadüf edilir. Bu sözlerle Vatican'daki yazmaların kıymeti azaltılmak istenilmiyor. Son zamanlara kadar yegâne nüsha zannedilen Asadî'nin **Lugat-i Furs**'ü (Vat. Pers. 22), 1620'de Basra körfezinde Portekizlilerle İranlıların muharebesini tasvir eden **Ceng-nâme-i Kışm** burada bulunmaktadır; bunlardan başka oldukça eski tarihli ve iyi muhafaza edilmiş yazmalar da gösterilebilir. Binaenaleyh buradaki farsça yazmalar koleksiyonu oldukça kıymetli sayılabilir. Fakat onun Paris, Londra, Berlin ve hatta Viyana kütüphaneleri ile boy ölçüşmesi kabil değildir.

Buradaki yazmalar daha evvel bazı âlimler tarafından tavsif edilmiş bulunuyordu (Bk. s. 8-9). Bunlar tam olmamakla beraber koleksiyonu mühim eserlerini tanıtmışlardı. Hatta bu koleksiyondan 65 yazmayı tavsif etmiş olan P. Horn, Asadî'nin **Lugat-i Furs**'ünü de neşretmişti. O halde E. Rossi, eserinde o kadar alâka verici olmayan bir mevzuu işlemiş bulunmaktadır. Fakat bu işleyiş hakikaten üstadane bir tarzda yapılmıştır. Daha ziyade türkoloji ile meşgul olan E. Rossi, Arap edebiyatına da vakıf olduğu için, yazmaları tesbit ederken, bu vasi bilgisinden bol bol istifade etmek imkânını bulmuştur. Tereddütsüz olarak denilebilir ki Ch. Rieu'nün, kıymetini biraz da tavsif ettiği yazmaların ehemmiyetinden alan **Catalogue of the Persian Mss. in the British Museum**, c. I-III, London 1879-83'ünden beri bu sahada, bu kadar salâhiyet ve itina ile, bir katalog yapılmıştır.

E. Rossi'nin takip ettiği usul, kütüphanelerimizin katalogları-